

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Linguistica V (2010)

Krystyna Kowalik

Podstawowe typy strukturalne nazw własnych współczesnych teatrów w Polsce

Celem tego artykułu jest przyjrzenie się jednemu z obiektów, bez którego trudno byłoby sobie wyobrazić krajobraz wielkiego miasta, mianowicie teatrowi. Interesuje mnie przede wszystkim sposób, w jaki my go identyfikujemy w przestrzeni miejskiej.

Samo słowo „teatr” w polszczyźnie jest uważane za pożyczkę z francuskiego *théâtre*, a to przez medium łacińskie *theatrum* z greckiego *théatron*, od *theáomai* ‘oglądam’ (*Wielki Słownik wyrazów obcych PWN* 2005: v). Jest jednak dobrze zakorzenione w naszym języku. Dowodzi tego jego rozwój semantyczny i potwierdzają liczne derywaty. W słownikach ogólnych polszczyzny współczesnej pod tym hasłem można odnaleźć od czterech do siedmiu znaczeń tego słowa:

1. ‘gałąź sztuki widowiskowej, polegająca na przedstawianiu scenicznym utworów literackich, obejmująca takie gatunki, jak: dramat, komedia, tragedia, balet, pantomima, opera, rewia; widowisko przygotowane przez reżysera i aktorów’;
2. ‘twórczość sceniczna danego autora, kraju, narodu, danej epoki’;
3. ‘instytucja zajmująca się wystawianiem widowisk scenicznych, obejmująca zespół ludzi w niej pracujących: aktorów, reżyserów, scenografów, muzyków, mechaników, garderobianych itd.’;
4. ‘budynek, pomieszczenie przeznaczone do wystawiania utworów scenicznych; także widzowie zebrani na przedstawieniu’;
5. pot. ‘spektakl, przedstawienie’;
6. ‘miejsce jakichś wydarzeń’;
7. potoczny ‘udawanie, zmyślanie’ (Zgółkowa 2003: v).

Największą aktywnością słowotwórczą w rozumieniu gniazdowym (Jadacka et al. 2001) charakteryzuje się *teatr* w pierwszym z wymienionych znaczeń. Najliczniejsze są tu oczywiście derywaty rzeczownikowe (*teatralia, teatralizacja, teatralność, teatrosfil, teatrosfilia, teatrolog, teatrologia, teatroman, teatromania, teatromanka, teatrotterapia, teatroznawca, teatroznawstwo, teatryk, amfiteatr, amfiteatralność, antyteatr*, ale jest też kilka pochodnych przymiotników: *teatralny, teatrologiczny, teatroznawczy, amfiteatralny, parateatralny, postteatralny*, pojedyncze czasowniki: *teatralizować, uteatralniać/uteatralnić* i przysłówki: *teatralnie*). Dalej mamy związki terminologiczne typu *teatr absurdu // nowy teatr, teatr cieni, teatr*

epicki, teatr faktu / faktów, teatr instrumentalny, teatr kukiełkowy / lalkowy, lalek, animacji, teatr poetycki, teatr ubogi, teatr w teatrze, teatr jednego aktora; teatr rybałtowski, żydowski; teatr alternatywny / otwarty, bulwarowy, dworski / nadworny, teatr jarmarczny, ludowy, objazdowy, radiowy / wyobraźni, teatr repertuarowy, szkolny / konwiktowy; teatr ogrodowy itp. kolokacje – połączenia z rzeczownikami, przymiotnikami, czasownikami.

O dobrym zadomowieniu świadczy także częstość jego użycia: na liście rangowej według wskaźnika F (częstości absolutnej) „teatr” zajmuje pozycję 684, potwierdzoną 93 wystąpieniami różnych form fleksyjnych w badanej próbie, razem z takimi rzeczownikami, jak *handel, nazwisko, słońce*, wyprzedzając o jedną pozycję na tej liście rzeczownik *ksiądz* (Kurcz et al. 1990).

Zadomowieniu się tego leksemu w polszczyźnie sprzyjał klimat, jaki stworzyła długa udokumentowana historia sztuki teatralnej na ziemiach polskich, sięgająca – według opracowań (Cstató 1967; Raszewski 1978; Semil, Wysińska 1990) – pierwszej połowy XIII wieku, czasów rozkwitu teatru liturgicznego, za którego kolebkę uważany jest Kraków (Raszewski 1978: 9). Kolejne wieki są świadkami rozwoju kultury teatralnej, którego owocem – począwszy od pierwszej połowy XVI wieku – są świeckie teksty dramatyczne w języku polskim. Rozwojowi sprzyjał mecenat możnych i królów, np. teatr królewski za panowania Zygmunta III „jako składnik dworskiego ceremoniału zaliczany do najwcześniejszych przedsięwzięć tego rodzaju na północ od Alp, a prawdopodobnie i do najlepszych” (Raszewski 1978: 32) i włączenie się w tę działalność szkół i dworów szlacheckich.

Królowi Augustowi II teatr zawdzięcza przeprowadzkę do wolno stojącego gmachu, specjalnie w tym celu zbudowanego z polecenia króla budynku, który stał się architektonicznym wzorem dla teatrów, jakie później powstawały w kraju. Z racji tego, że był przystosowany do wystawiania oper, nazywano go *opernhausem – operalnią*. Stanisław August był inicjatorem powstania teatru nowego typu, który nazywano *narodowym*. Ale – jak pisze Z. Raszewski – co „tylko tyle znaczyło, że gra w języku własnego kraju” (Raszewski 1978: 61). Notabene tylko tyle czy aż tyle, jeśli uświadomimy sobie, że wcześniej odgrywano sztuki po łacinie albo po francusku lub włosku przez aktorów sprowadzonych z Włoch lub Francji. Z czasem jednak ta nazwa się utrzymała jako nazwa własna: *Teatr Narodowy*, po otwarciu sceny na pl. Krasińskich i reaktywowana jako oficjalna w 1924 roku (*Wielka encyklopedia PWN*: 242). Przy okazji warto zauważyć, że teatry o tej nazwie istnieją w Bratysławie, Pradze, Budapeszcie, Bukareszcie czy Sofii.

Jak wynika z cytowanych wyżej źródeł, koniec wieku XVIII to czas powstawania teatrów poza Warszawą (m.in. w Lublinie, Lwowie, Krakowie, Poznaniu), które jednak miały przeważnie krótki żywot. Po trudnym okresie likwidacji teatrów po upadku powstania styczniowego nastąpiło kolejne ożywienie działalności placówek teatralnych, które otrzymały nowe, odrębne siedziby (np. w Poznaniu – Teatr Polski, 1875; w Krakowie – Teatr Miejski, 1893, od 1909 im. J. Słowackiego; w Łodzi – 1911, działający pod nazwami Teatr Polski, Miejski, a od 1945 roku Teatr im. Stefana Jaracza). W 1939 r. stałe siedziby miało 15 teatrów. Powstające w XIX wieku i później nowe gmachy dostawały nowe nazwy (*Arkadia, Victoria, Teatr Wielki* w Łodzi, *Teatr Letni, Teatr Mały, Teatr Nowy, Teatr Polski* w Warszawie).

Badacze przypisują nazwom własnym różnorodne funkcje: nazywającą, identyfikującą, odróżniającą, formalną, techniczną, praktyczną, ideową, reprezentacyjną¹. Myślę, że można odnieść do nazwy tego typu uwagę H. Markiewicza, że „naczelne zadanie [...] to jednak bycie nazwą i przyciąganie uwagi odbiorcy” (Markiewicz 2003: 16–38).

W tym kontekście interesuje mnie językowy kształt nazw własnych teatrów obecnie działających w Polsce, tj. podstawowe i najczęstsze schematy formalne oraz sposoby ich wypełnienia, a zwłaszcza relacje między członami nazwy, ich liczba, pozycja w strukturze, funkcje, a także wpływ czynników zewnętrznych na postać nazwy. Źródłem materiałów są publikacje poświęcone dziejom teatru w Polsce, a także wydawnictwa encyklopedyczne i oczywiście Internet. Dysponuję materiałem obejmującym blisko 150 jednostek nazewniczych teatrów zlokalizowanych w ponad 40 miastach².

Tym, co wyróżnia nazwę teatru, zresztą jak każdą nazwę własną, jest jej ortografia, tj. zgodna z ogólnymi zasadami obowiązującymi w polszczyźnie pisownia wszystkich wyrazów autosemantycznych (czyli z wyjątkiem przyimków i spójników występujących wewnątrz nazw) wielkimi literami (Skudrzykowa, Urban 2009: 11–12). Wspomniane wyrazy gramatyczne (synsemantyczne, synsyntagmatyczne) piszemy małymi literami: *Teatr im. Juliusza Osterwy*, *Teatr Lalki i Aktora*, *Teatr na Woli*.

W zebranych materiale uwagę zwraca wieloelementowość nazw i ich językowe zróżnicowanie. Niewątpliwie elementem konstytuującym nazwę jest leksem „teatr”. Określenia, które go bliżej charakteryzują, występują zarówno w prepozycji, jak i w postpozycji. Liczba i rodzaj elementów składowych jest różna zarówno ze względu na ich przynależność do określonych klas leksemów, ich formę, jak i ze względu na semantykę. Oto kilka przykładów nazw o różnej, wzrastającej liczbie członów: *Teatr Dramatyczny*, *Teatr Jednego Aktora*, *Wrocławski Teatr Tańca Arabeska*, *Polski Teatr Tańca – Balet Poznański*, *Wrocławski Teatr Współczesny im. Edmunda Wiercińskiego*, *Teatr Śląski im. Stanisława Wyspiańskiego w Katowicach*, *Opolski Teatr Lalki i Aktora im. Alojzego Smolki*. Wyrazy tu użyte to niemal wyłącznie rzeczowniki i przymiotniki. Rzadkie są liczebniki zapisane słownie lub cyframi (*Teatr Jednego Aktora*, *Teatr Jednego Wiersza*, *Teatr 77*). Wyjątkowe są w tym typie nazw wyrazy gramatyczne, które w słownikach frekwencyjnych (Kurcz et al. 1990) sytuują się na pierwszych miejscach listy rangowej, przyimki lokalizujące *w*, *na*, wtórny *imienia*³: wprowadzony do nazwy w formie skrótu: *im.* oraz spójnik parataktyczny *i*.

¹ Zob. np. Stoff 1975: 3–17; Przybylska 1992: 138–150, dalsze pozycje bibliograficzne dotyczącego tego problemu zob. np. Kowalik 2008: 358–372.

² Są to m.in.: Będzin, Białystok, Bielsko-Biała, Bydgoszcz, Bytom, Cieszyń, Częstochowa, Elbląg, Gdańsk, Gdynia, Gliwice, Gorzów Wielkopolski, Inowrocław, Jelenia Góra, Kalisz, Katowice, Kielce, Koszalin, Kraków, Kraśnik, Legnica, Lublin, Łódź, Olsztyn, Opole, Płock, Poznań, Przemyśl, Radom, Rzeszów, Słupsk, Szczecin, Tarnów, Toruń, Tychy, Wałbrzych, Warszawa, Włocławek, Wrocław, Zabrze, Zakopane, Zielona Góra, Żywiec.

³ Jeśli chodzi o formę *imienia*, warto zaznaczyć, że brak jednomyślności leksykografów co do jej statusu. W pracach onomastycznych nazwę patrona wraz z wprowadzającą ją formą *imienia* nazywa się konstrukcją przydawkowo-dopełniaczową (zob. Gałkowski 2008: 232). We współczesnych słownikach języka polskiego objaśniana jest zwykle w haśle *imię* jako jego drugie znaczenie: ‘nazwa, nazwisko’. Na użytek tego artykułu, za Dunaj 1998, formę *imienia*

Dość częstym zjawiskiem jest inkorporacja innej nazwy własnej: poza nazwą patrona wprowadzonego wspomnianym przymikiem wtórnym w postaci *im.*: *Teatr im. Wandy Siemaszkowej*, *Teatr im. Juliusza Słowackiego*, *Teatr im. Stefana Jaracza*, *Teatr im. Jerzego Szaniawskiego*, i dodatkową nazwą własną: *Teatr „Frant”*, także drugą podrzędną nazwę, precyzującą charakter placówki, zakres jej działalności: *Teatr Mały – Scena Impresaryjna Teatru Narodowego*, *Teatr Ochoty – Ośrodek Kultury Teatralnej*.

Typy formalne nazw własnych współczesnych teatrów w Polsce

Już z przytoczonych wyżej przykładów widać, że nazwy własne teatrów mają złożoną strukturę. Wydaje się, że do uporządkowania typów przydatne może się okazać wydzielenie dwóch podstawowych schematów, które mogą stanowić bazy derywacyjne dla nazw bardziej złożonych:

I. Minimalnej nazwy dwuwyrazowej z rzeczownikiem „teatr” w pozycji inicjalnej i określnikami postpozycyjnymi.

II. Nazwy dwuwyrazowej z określnikami w prepozycji.

Ad I: Nazwy z leksemem „teatr” i określnikiem w postpozycji wyrażonym przymiotnikiem lub rzeczownikiem, zgodnie z walencyjnymi predyspozycjami członu podstawowego mogą być realizowane przez następujące typy:

1. **Teatr + przymiotnik.**
2. **Teatr + dodatkowa nazwa własna.**
3. **Teatr + „czego”.**
4. **Teatr + im. ....**

W typie **Teatr + przymiotnik**, liczącym 20 nazw, pojawiło się tylko 11 przymiotników, co wynika z powtarzalności pewnych nazw teatrów zlokalizowanych w różnych miastach: *Polski* 6x, *Wielki*, *Współczesny* po 3x, *Nowy*, *Powszechny* po 2x. Pozostałe – *Dramatyczny*, *Narodowy*, *Muzyczny*, *Studyjny* wystąpiły jednokrotnie. Nie dziwi frekwencja przymiotnika *Polski*, gdy sobie uświadomimy okoliczności powstania tych nazw. O najstarszym z teatrów o takiej nazwie (w Warszawie) była mowa wyżej. Pozostałe to teatry mające swoje siedziby w Bielsku-Białej, Bydgoszczy, Poznaniu, Wrocławiu, Szczecinie. Określniki *Dramatyczny*, *Muzyczny* informują o zakresie repertuaru, *Studyjny* o formie pracy placówki. *Ludowy*, jedyny nowohucki z taką nazwą w Polsce, jako świadectwo pewnego okresu w naszej historii, informuje o środowisku, w jakim teatr został zlokalizowany i równocześnie o adresacie, odbiorcy sztuki teatralnej.

Teatr + przymiotnik

- Teatr Dramatyczny (w Elblągu)
- Teatr Ludowy (w Nowej Hucie)
- Teatr Mały (w Tychach)
- Teatr Muzyczny (w Lublinie)
- Teatr Narodowy (w Warszawie)
- Teatr Nowy (w Łodzi)
- Teatr Nowy (w Warszawie)

---

traktuję jako przymitek wtórny o rekcji dopełniaczowej z funkcją wskazywania „na nazwę obiektu upamiętniającą jakąś osobę lub wydarzenie”; por. podobne stanowisko Milewska 2003: 63, 145.

Teatr Polski (w Bielsku-Białej)
 Teatr Polski (w Bydgoszczy)
 Teatr Polski (w Poznaniu)
 Teatr Polski (w Szczecinie)
 Teatr Polski (w Warszawie)
 Teatr Polski (we Wrocławiu)
 Teatr Powszechny (w Łodzi)
 Teatr Powszechny (w Warszawie)
 Teatr Studyjny (w Łodzi)
 Teatr Wielki (w Łodzi)
 Teatr Wielki (w Poznaniu)
 Teatr Wielki (w Warszawie)
 Teatr Współczesny (w Szczecinie)
 Teatr Współczesny (w Warszawie)

Typ ten może być rozszerzony o patrona:

Teatr + przymiotnik + im. ...

Teatr Dramatyczny im. Jerzego Szaniawskiego (w Płocku)
 Teatr Dramatyczny im. Jerzego Szaniawskiego (w Wałbrzychu)
 Teatr Dramatyczny im. Aleksandra Węgierki
 Teatr Miejski im. Witolda Gombrowicza
 Teatr Muzyczny im. Danuty Baduszkowej
 Teatr Nowy im. Tadeusza Łomnickiego
 Teatr Dramatyczny im. Jana Kochanowskiego (w Opolu)
 Teatr Powszechny im. Jana Kochanowskiego (w Radomiu)
 Teatr Powszechny im. Zygmunta Hübnera
 Teatr Śląski im. Stanisława Wyspiańskiego
 Teatr Wielki im. Stanisława Moniuszki
 Teatr Współczesny im. Edmunda Wiercińskiego
 Teatr Żydowski im. Ester Rachel i Idy Kamińskich

Wyjątkowo jako dodatkowy element identyfikacyjny pojawia się nazwa mecenasa: *Teatr Dramatyczny m.st. Warszawy*; *Teatr Mały – Scena Impresaryjna Teatru Narodowego*.

Teatr + „...” (rzeczownik = dodatkowa nazwa własna)

Na nazwy z drugim członem rzeczownikowym składają się dwa podtypy: zdecydowanie liczniejszą grupą tworzą nazwy mające formę apozycji, gdzie rzeczownik określający w mianowniku jest dodatkową, właściwą nazwą własną teatru. Widać znaczny rozrzut semantyczny wykorzystanych tu leksemów, choć większość pozostaje w tym samym szerokim polu wyrazowym: *Bajka*, *Lalka*, *Maska*, *Frant*, *Guliwer*, *Miniatura*, *Logos*; *Cinema*, *Enigmatic*. Niektóre wskazują na lokalizację instytucji: *Montownia*, *Obok*, *Trakt*, *Wybrzeże*. Jeszcze inne zawierają liczby lub symbole.

Teatr 2 strefa
 Teatr Arka
 Teatr Bagatela

Teatr Bajka
 Teatr Cinema
 Teatr Chichot 2
 Teatr Eko Studio
 Teatr Enigmatic
 Teatr „Frant”
 Teatr Fredreum
 Teatr Go
 Teatr Guliwer
 Teatr ITP
 Teatr K2
 Teatr Kalong
 Teatr Kwadrat
 Teatr Lalka
 Teatr Logos
 Teatr M plus M
 Teatr Maska
 Teatr MER
 Teatr Miniatura
 Teatr Montownia
 Teatr Obok
 Teatr Polonia
 Teatr Provisorium
 Teatr Roma
 Teatr 77
 Teatr Trakt
 Teatr Sabat
 Teatr STU
 Teatr Studio
 Teatr Syrena
 Teatr Wybrzeże

Pojedyncze rozszerzone nazwy mogą zawierać:

– patrona: *Teatr Ateneum im. Stefana Jaracza* (w Warszawie);

– dodatkowy człón (po pauzie): *Teatr Komedia – Północne Centrum Sztuki*, *Teatr Buffo – Studio Sp. z o.o.*

Teatr + „czego”

Przydawka dopełniaczowa wprowadza informację przede wszystkim o charakterze sztuki, typie repertuaru, zakresie działalności:

Teatr Animacji (Poznań 1945 = Państwowy Teatr Lalki i Aktora „Marcinek”)
 Teatr Ekspresji
 Teatr Formy
 Teatr Lalek
 Teatr Piosenki
 Teatr Rozmaitości
 Teatr Rozrywki

Wyjątkowo informuje o lokalizacji: *Teatr Zagłębia* (w Sosnowcu), *Teatr Ochoty* – Ośrodek Kultury Teatralnej.

Rozszerzenia tej formuły są możliwe przez wstawienie uzupełniającego określnika przymiotnikowego: *Teatr Jednego Aktora*, *Teatr Jednego Wiersza*, przez szereg: *Teatr Lalki i Aktora* (Katowice, Kielce) czy przez dodatkową nazwę własną: *Teatr Lalki i Aktora Pinokio*, *Teatr Lalki i Aktora Baj*, *Teatr Lalki i Aktora „Miniatura”*, *Teatr Lalki i Maski „Grotoska”*, *Teatr Lalek „Arlekin”* (w Łodzi), *Teatr Lalek „Guliwer”* (w Warszawie).

Teatr + im. ...

Przyimek wtórny *imienia* wprowadza nazwę patrona osobowego:

Teatr im. Christiana Andersena

Teatr im. Wojciecha Bogusławskiego

Teatr im. Aleksandra Fredry

Teatr im. Wilama Horzycy

Teatr im. Stefana Jaracza (w Łodzi)

Teatr im. Stefana Jaracza (w Olsztynie)

Teatr im. Adama Mickiewicza (w Cieszynie)

Teatr im. Adama Mickiewicza (w Częstochowie)

Teatr im. Heleny Modrzejewskiej

Teatr im. Cypriana Kamila Norwida

Teatr im. Juliusza Osterwy (w Gorzowie Wielkopolskim)

Teatr im. Juliusza Osterwy (w Lublinie)

Teatr im. Wandy Siemaszkowej

Teatr im. Stanisława Ignacego Witkiewicza

Teatr im. Stefana Żeromskiego

Nazwa patrona może być jedynym elementem identyfikacyjnym lub występuje w nazwach złożonych, niezależnie od stopnia ich skomplikowania zwykle jako człon ostatni (por. *Teatr Dramatyczny im. Aleksandra Węgierki*, *Teatr Powszechny im. Zygmunta Hübnera*, *Teatr Ateneum im. Stefana Jaracza*; *Teatr na Woli im. Tadeusza Łomnickiego* itp.). Każdy z wydzielonych typów może być rozszerzony o człony uzupełniające – najczęściej dodatkową nazwę własną lub inny człon precyzujący zwykle oddzielony pauzą, pozostający z nazwą podstawową w relacji inkluzji. Poszczególne segmenty takiej złożonej nazwy wyrażają pewne hierarchicznie uporządkowane treści: *Teatr Mały – Scena Impresaryjna Teatru Narodowego*, *Stara Prochownia – Scena Współczesna*, *Lothe Lachmann – Videoteatr Poza*, *Teatr Komedia – Północne Centrum Sztuki*, *Teatr Buffo – Studio Sp. z o.o.*, *Teatr Ochoty – Ośrodek Kultury Teatralnej*.

Ad II: Nazwy z leksemem „teatr” i określnikiem wyrażonym przymiotnikiem w prepozycji:

1. Przymiotnik + teatr.

2. Przymiotnik + teatr + przymiotnik.

3. Przymiotnik + teatr + czego.

4. Przymiotnik + teatr + nazwa własna.

5. Przymiotnik + teatr + im. ...

Nazwy z przymiotnikiem w pozycji inicjalnej należą do rzadszych; dwuelementowe to pojedyncze typu *Nowy Teatr*. Trzyelementowe mają dość jednolitą strukturę – centralnie usytuowany leksem „teatr” poprzedza przymiotnik – wskazujący na lokalizację (*Białostocki Teatr Lalek*), charakteryzujący typ uprawianej sztuki (*Eksperymentalny, Współczesny, Plastyczny*) albo informujący o mecenasie (*Państwowy Teatr Wybrzeże*); przymiotniki występujące w postpozycji ogólnie informują o repertuarze, rzeczowniki natomiast – jeśli nie są nazwą własną – mają formę dopełniacza: rzeczownik konkretny w lm. (*Lalek*), abstrakcyjny w lp. (*Animacji, Pantomimy, Tańca*) i informują o charakterze oferowanej sztuki: *Polski Teatr Tańca – Balet Poznański*.

Przymiotnik + teatr

Nowy Teatr

Przymiotnik + teatr + przymiotnik

Eksperymentalny Teatr Operowy

Gdański Teatr Muzyczny „Picorello”

Bałtycki Teatr Dramatyczny im. Juliusza Słowackiego

Wrocławski Teatr Współczesny im. Edmunda Wiercińskiego

Przymiotnik + teatr + czego

Białostocki Teatr Lalek

Białostocki Teatr Tańca

Kielecki Teatr Tańca

Olsztyński Teatr Lalek

Polski Teatr Tańca

Plastyczny Teatr Symbolu

Wrocławski Teatr Lalek

Wrocławski Teatr Pantomimy

Współczesny Teatr Pantomimy

Zdrojowy Teatr Animacji

Wrocławski Teatr Tańca Arabeska

Wrocławski Teatr Pantomimy im. Henryka Tomaszewskiego

Polski Teatr Tańca – Balet Poznański

Przymiotnik + teatr + nazwa własna

Państwowy Teatr Wybrzeże

Wrocławski Teatr Komedia

Przymiotnik + teatr + im. ...

Lubuski Teatr im. Leona Kruczkowskiego

Tarnowski Teatr im. Ludwika Solskiego

Narodowy Stary Teatr im. Heleny Modrzejewskiej

Kilka uwag warto osobno poświęcić członowi wypełnionemu przez patrona, który często występuje w nazwach podobnego typu obiektów (por. np. nazwy szpitali: *im. Józefa Dietla, im. Jana Pawła II, im. Gabriela Narutowicza*, nazwy uczelni: Uniwersytet Pedagogiczny *im. Komisji Edukacji Narodowej*, obok znacznie częstszych Uniwersytet *Adama Mickiewicza*, Uniwersytet *Marii Curie-Skłodowskiej*, Uniwersytet *Mikołaja Kopernika* i nazw ciągów komunikacyjnych: ul. *Władysława Łokietka, Adama Mickiewicza*). W wypadku nazw teatrów ten element

dyferencjalny wprowadzany jest przyimkiem *imienia*. Jak pokazuje materiał, może to być jedyny określnik w nazwie lub dodatkowy w nazwach o różnym stopniu skomplikowania. Łącznie w Polsce ponad 30 teatrów ma w swojej nazwie imię i nazwisko patrona, osób związanych z teatrem, tj. reżyserów, aktorów, autorów tekstów (*Wojciecha Bogusławskiego, Jana Dormana, Aleksandra Fredry, Włodzimierza Gniazdowskiego, Gustawa Holoubka, Wilama Horzycy, Zygmunta Hübnera, Jana Kochanowskiego, Hieronima Konieczki, Leona Kruczkowskiego, Tadeusza Łomnickiego, Adama Mickiewicza, Heleny Modrzejewskiej, Cypriana Norwida, Juliusza Osterwy, Aleksandra Sewruka, Wandy Siemaszkowej, Ludwika Solskiego, Juliusza Słowackiego, Jerzego Szaniawskiego, Henryka Tomaszewskiego, Aleksandra Węgierki, Edmunda Wiercińskiego, Stanisława Ignacego Witkiewicza, Stanisława Wyspiańskiego, Stefana Żeromskiego*). Tylko jeden teatr ma patrona obcego (*Teatr im. Hansa Christiana Andersena*).

Nazwa patrona może być dobrym członem identyfikującym i jednocześnie różniącym, ale jednak zdarza się, że ta sama osoba patronuje różnym obiektom, por. *Teatr im. Stefana Jaracza w Olsztynie, Teatr im. Stefana Jaracza w Otwocku, Ateneum – Teatr im. Stefana Jaracza w Warszawie, Teatr Powszechny im. Jana Kochanowskiego w Radomiu i Teatr Dramatyczny im. Jana Kochanowskiego w Opolu, Teatr na Woli im. Tadeusza Łomnickiego w Warszawie i Teatr Nowy im. Tadeusza Łomnickiego w Poznaniu, Teatr im. Adama Mickiewicza w Cieszynie, Teatr im. Adama Mickiewicza w Częstochowie, Teatr im. Juliusza Osterwy w Gorzowie Wielkopolskim, Teatr im. Juliusza Osterwy w Lublinie, Bałtycki Teatr Dramatyczny im. Juliusza Słowackiego w Koszalinie i Teatr im. Juliusza Słowackiego w Krakowie, Teatr Dramatyczny im. Jerzego Szaniawskiego w Płocku, Teatr im. Jerzego Szaniawskiego w Wałbrzychu*.

Nazwa patrona często jest uzupełniającym elementem identyfikacyjnym po przymiotniku lub nazwie własnej, wystarczająco precyzyjnych, o jaki obiekt chodzi, np. *Teatr Śląski im. Stanisława Wyspiańskiego* (Katowice), wtedy stanowi swoiste decorum.

Przedstawione powyżej typy to jedynie szkic propozycji uporządkowania dość zróżnicowanego nazewnictwa związanego z instytucją i jej obiektami, jaką jest teatr. Pominięte tu zostały nazwy niemieszczące się w tych podstawowych schematach oraz te, w których elementem konstytuującym nazwę są np. *atelier, centrum sztuki, scena, studio*, które oczywiście łączą się semantycznie z pojęciem *teatru*. Może warto wspomnieć, że formuły nazewnicze często bywają zbieżne z poprzednimi: *Atelier im. Agnieszki Osieckiej, Studio im. St. Witkiewicza, Studio Teatralne SŁUP, Stara Prochownia – Scena Współczesna*.

Odnotować tu także trzeba obecność nazw metaforycznych (*Stajnia Pegaza*) czy nazw obcych: *Collegium Nobilium, Lothe Lachmann – Videoteatr, Cogitatur*.

W związku z formalną budową nazw teatrów, które pozostawały w centrum mojego zainteresowania, na odnotowanie zasługuje kilka obserwacji. Minimalna nazwa jest tu dwuelementowa (wyjątkowe są jednowyrazowe typu *Cogitatur*). Pozostałe są zróżnicowane co do długości. Często jest to wynik inkorporacji do nazwy teatru innych nazw własnych (nazwiska patrona, mecenas, dodatkowych nazw własnych identyfikujących i odróżniających obiekt, a w nazwach teatrów lalkowych – nazw i imion bohaterów tekstów adresowanych do młodego i najmłodszego odbiorcy: *Kubuś, Pinokio, Baj, Czarodziej*). Nazwy teatrów odznaczają się

nominalnością (są zawiadomieniami), nasyceniem leksyką pozostającą w szerokim polu wyrazowym teatru albo z taką konotacją. Ponadto analiza wykazała, że oprócz nazw zawierających słownictwo rodzime lub dawno przyswojone pojawiają się sporadycznie nazwy obce (łacińskie, angielskie), funkcjonujące na prawach cytatu (cytowane *Cogitatur*, *Collegium Nobilium*; *Teatr Cinema*, *Teatr Enigmatic*, *Teatr Kalong*). Może to być swoista kryptoreklama (obce, może lepsze?), może sugerować elitarny charakter prezentowanej sztuki, a może być tylko przejawem mody lub pewnej ogólniejszej tendencji w tym zakresie, jakim jest dążenie do otwarcia na świat. Niektóre nazwy, odbiegające od utrwalonych schematów, mogą być efektem celowych zabiegów, by zaskoczyć odbiorcę, nawet zaszokować („*Macownia*” *Teatr Małgorzaty Mac*). Rzadkie wprawdzie, ale są także przypadki sfunkcjonalizowania grafii nazwy (*Teatr MER*, *Teatr STU*, *Studio Teatralne SŁUP*). Obecność nazwy takiej jak *Teatr Buffo – Studio Sp. z o.o.* może być zwiastunem wkraczającego i na ten obszar sposobu identyfikacji właściwego podmiotom gospodarczym, jakimi na naszym rynku są firmy usługowe.

Do nazw własnych teatrów ma zastosowanie obserwacja Renaty Przybylskiej, dotycząca w sposób ogólny nazw firm, mianowicie – firma, „aby zaistnieć, musi mieć swą pełną oficjalną nazwę”, która ją nazywając – potwierdza jej status prawny, identyfikując ją, wskazuje obiekt (denotat), odróżnia od innych, niesie o niej określoną informację, reprezentuje ją na zewnątrz. Nawet nie trzeba poddawać korekcie konstatacji, że „powstają masowo w naszej nowej rzeczywistości” (Przybylska 1992), ostatnie lata bowiem zapisały się w historii polskiego teatru otwarciem licznych placówek prywatnych, por. *Teatr Tańca Współczesnego Diagonal* we Wrocławiu, *Teatr Feniks* w Wadowicach, *Teatr Kamienica* Emiliana Kamińskiego, *Magapar – Teatr Światła* w Rzeszowie, *Teatr Nasz* w Michałowicach, *Teatr Polonia* Krystyny Jandy, *Sabat* Małgorzaty Potockiej, dalej teatrów niezależnych, offowych, amatorskich, studenckich: *Teatr U Przyjaciół*, *Teatr Ósmego Dnia*, *Teatr Strefa Ciszy*, *Teatr 108*, *Zespół Teatralny Bez Atutów* itp.

Z omawianymi nazwami wiąże się też określony problem teoretyczny, mianowicie w kwestii ich przyporządkowania. Dziś już nie budzi wątpliwości fakt, że są one nazwami własnymi. O ich statusie w języku informuje kształt ortograficzny. Dyskusyjne jest ich miejsce w onimii. Jako nazwy trwałych obiektów mogą stanowić przedmiot zainteresowania toponimii. Niewątpliwie ze względu na najczęstsze usytuowanie w pejzażu miasta należą do urbonimii. Jako nazwy obiektów związanych z nowoczesną cywilizacją zaliczane są do szeroko rozumianych chrematonimów (Breza 1998: 343–361; Gałkowski 2008). Instytucjonalny charakter tych obiektów jest podstawą do ich wydzielenia spośród innych chrematonimów i potwierdzenia odrębności tej klasy terminem instytucjonim bądź ergonim (Dacewicz 2007: 521–528; Szelewski 2004: 165–179).

Bibliografia

- Breza E., 1998, *Nazwy obiektów i instytucji związanych z nowoczesną cywilizacją (chrematonimy)*, [w:] *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, red. E. Rzetelska-Feleszko, Warszawa–Kra-ków.
- Csató E., 1967, *Polski teatr współczesny pierwszej połowy XX wieku*, Warszawa.

- Dacewicz L., 2007, *Nazwy polskich uczelni wyższych – tradycja i współczesność*, [w:] *Nazwy własne – nowe tendencje badawcze*, Kraków.
- Gałkowski A., 2008, *Chrematonimy w funkcji kulturowo-użytkowej. Onomastyczne studium porównawcze na materiale polskim, włoskim, francuskim*, Łódź.
- Jadacka H., Bondkowska M., Burkacka J., Grabska-Moyle E., Karpowicz T., 2001, *Słownik gniazd słowotwórczych współczesnego języka polskiego*, t. 2.: *Gniazda odrzeczownikowe*, Kraków.
- Kowalik K., 2008, *Uwagi o tytułach artykułów naukowych*, „*Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica IV*”, red. M. Karamańska, E. Młynarczyk, E. Stachurski, Kraków.
- Kurcz I., Lewicki A., Sambor J., Szafran K., Woronczak J., 1990, *Słownik frekwencyjny polszczyzny współczesnej*, Kraków.
- Markiewicz H., 2003, *Tytuły dzieł literackich*, [w:] H. Markiewicz, *Zabawy literackie dawne i nowe*, Kraków.
- Milewska B., 2003, *Przyimki wtórne we współczesnej polszczyźnie*, Gdańsk.
- Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, 2003, red. H. Zgółkowa, t. 42, Poznań.
- Przybylska R., 1992, *O współczesnych nazwach firm*, „*Język Polski*”, LXXII.
- Raszewski Z., 1978, *Krótką historia teatru polskiego*, Warszawa.
- Semil M., Wysińska E., 1990, *Słownik współczesnego teatru. Twórcy, teatry, teorie*, Warszawa.
- Skudrzykowa A., Urban K., 2009, *Mały słownik użycia wielkich liter w polskich tekstach*, Kraków.
- Słownik współczesnego języka polskiego*, 1998, red. B. Dunaj, Warszawa,
- Stoff A., 1975, *Funkcja tytułu w dziele literackim*, „*Acta Universitatis Nicolai Copernici. Filologia Polska*”, t. XI.
- Szelewski M., 2004, *Pragmatyczna interpretacja ergonimów komercyjnych na przykładzie nazw szkół językowych*, „*Onomastica*”, XLIX.
- Wielka encyklopedia PWN*, 2005, t. 27, Warszawa.
- Wielki słownik wyrazów obcych PWN*, 2005, red. M. Bańko, Warszawa.

Basic structural types of names of modern Polish theatres

Abstract

The subject of the article are the names of currently open Polish theatres. Attention is focused on the formal structure of the names, i.e. the number and type of the components of the official name of a theatre. Theatre names are nominal in nature and are saturated with vocabulary from the broad semantic field of theatre. The constitutive element of most names is the lexeme THEATRE. Additional identifying and defining elements are adjectives and common or proper (name of the patron) nouns. The minimal name consists of two elements. Other names vary as for their length, yet the order of elements extending the name can be easily established.